
Region coby sociální konstrukt a kritická diskuze Paasiho konceptualizace regionální identity

PETR MAREK

Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav, Brno, Česko (Masaryk University, Faculty of Science, Department of Geography, Brno, Czechia); e-mail: petrmarek@mail.muni.cz

ABSTRACT **Region as a social construct and the critical discussion of the Paasi's conceptualization of regional identity** – Both the institutionalization of regions theory and the conceptualization of regional identity by Anssi Paasi are highly cited. However, various authors work with Paasi's classification of regional identity and meanings of its dimensions differently. This is closely related to an insufficient discussion of the existence of region as a social fact. This article discusses social constructionism and the relationship of individual dimensions of regional identity. Crucial to the existence of region are the subjective images of region that can be identified with perceptual regions. Region as a social fact exists only in the knowledge/consciousness of people. In addition to perceptual regions, "objective" regions – homogeneous/formal and functional regions – are part of the identity of region. The identity of region (perceptual regions, specifically) is a condition for the regional consciousness of people which is a mere "superstructure" of region.

KEY WORDS social construct – regional identity – regional consciousness of people – identity of region – perceptual region

MAREK, P. (2020): Region coby sociální konstrukt a kritická diskuze Paasiho konceptualizace regionální identity. *Geografie*, 125, 1, 47–68.

<https://doi.org/10.37040/geografie2020125010047>

Do redakce došlo v dubnu 2019, přijato do tisku v říjnu 2019.

1. Úvod

Článek vychází z přístupů nové regionální geografie, při jejímž konstituování začal být region chápán pod vlivem teorie strukturace (Giddens 1984) jako prostorová struktura a díky zahrnutí dimenze času také jako dynamický proces (Pred 1984). Přestože již na konci 80. let 20. století identifikovala Gilbertová (1988) tři odlišné proudy nové regionální geografie, představitelé všech tří směrů shodně chápali regiony právě jako struktury a procesy. Výjimku netvořil ani jeden z čelných proponentů nové regionální geografie finský geograf Anssi Paasi. Také on ve své původní práci z poloviny 80. let (Paasi 1986), ale i v textech následujících (např. Paasi 1991, 2001, 2002a, 2002b, 2009, 2011b) pracuje s regionem coby prostorovou strukturou a dynamickým procesem. Byl to právě Paasi, kdo navrhl teorii institucionalizace regionů a specifikoval v ní čtyři fáze vzniku regionu – vznik hranic, vznik symbolů, vznik institucí a *de facto* vznik regionální identity¹. Zmíněný teoretický rámec lze na poli (nové) regionální geografie označit za jeden z nejcitovanějších, neboť dodnes inspiruje řadu studií, které z něho čerpají a dále jej rozvíjejí v kontextech mnohých států světa. Velký ohlas zaznamenala Paasiho teorie logicky ve Finsku (vedle Paasiho s ní pracují např. Zimmerbauer 2011, Riukulehto 2015 či Zimmerbauer, Riukulehto, Suutari 2017), ale využita byla také při výzkumu regionů kupříkladu v Estonsku (Raagmaa 2002), Švédsku (Hammarlund 2004), Norsku (Frisvoll, Rye 2009), Spojeném království (MacLeod, Jones 2001; Jones, MacLeod 2004), Francii a Itálii (Antonsich 2010), Nizozemsku (Terlouw 2012) či na Slovensku (Bucher, Ištoková 2015). V českém prostředí byla teorie institucionalizace regionů představena Chromým (2003) a později také řadou dalších autorů, kteří z ní vycházejí (více viz např. Semian 2016).

Z Paasiho původní práce nebývá citována pouze teorie o vzniku regionu, ale také konceptualizace regionální identity a její jednotlivé dimenze. Přestože implicitní zájem o regionální identitu byl v geografii přítomen již dávno a později se více explicitně vztahem lidí a prostoru zabývali konkrétně humanističtí geografové (Relph 1976, Tuan 1977; srov. Paasi 2002a, 2003; Šerý 2014; Semian 2016; Paasi, Metzger 2017), byl to až Paasi (1986), kdo propojil staré koncepty regionu a hranic s novým konceptem regionální identity. Přesto tento autor ještě mnoho let poté konstatuje, že je potřeba vztah mezi identitou, důležitou kategorií ve společenských vědách, a regionem, klíčovým konceptem v geografii, problematizovat, neboť není reflektován (Paasi 2002a, 2003), případně je tento vztah brán jako samozřejmost a regionální identita je vnímána jako pojem s pozitivními konotacemi (Paasi 2001, 2002a, 2011b). „Přestože je regionální identita dlouhou dobu důležitou kategorií v geografickém výzkumu, její významy jsou stále vágní“ (Paasi 2002a,

¹ Tyto „fáze“ však nemusejí proběhnout jedna po druhé, nýbrž se mohou odehrát současně, jak se také typicky děje (Paasi 2009).

s. 138), „zůstává slabě teoretizovanou – jakousi hádankou“ (Paasi 2011b, s. 12). Tato tvrzení nejsou překvapivá vzhledem k faktu, že podrobná kritická diskuze Paasiho konceptualizace regionální identity nebyla dosud představena.

Pro konstituování nové regionální geografie byl velmi významný sociální konstruktivismus, aneb jak píše například Cresswell (2013, s. 71), „ústřední pro nové regionální geografie byla víra, že regiony jsou sociální konstrukty“. Navzdory této skutečnosti nazývá Paasi regiony explicitně sociálními konstrukcemi až ve svých pozdějších pracích (např. Paasi 2001, 2002a, 2002b, 2003, 2009, 2010, 2011b), přičemž otázka existence regionu coby sociálního jevu zde prakticky absentuje. To koresponduje s faktem, že se citovaný autor věnuje hlavně regionální identitě lidí, zatímco identitu regionu téměř neřeší. Problematické také je, že se Paasi ve svých následných textech ne vždy drží dříve definovaných pojmů a zavedených klasifikací. Tím spíše nelze očekávat precizní používání Paasiho termínů a klasifikací jinými autory, což zajisté není ku prospěchu věci, je-li cílem rozvoj poznání konceptů regionu a regionální identity.

Vzhledem k výše uvedenému se zdá, že podceněná diskuze teorie sociálního konstruktivismu v rámci nové regionální geografie a s ní opomíjená problematika existence regionu jakožto sociálního jevu (sociálního konstrukt) pramení právě z nereflexivního těchto otázek ve vlivných pracích Anssi Paasiho. Hlavním cílem tohoto článku je proto diskutovat jednak existenci regionu jakožto sociálního konstrukt, jednak vzájemný vztah Paasiho dimenzí regionální identity s možností jejich propojení s konceptem homogenního, funkčního a percepčního regionu. Tomuto cíli odpovídá také struktura práce. Nejprve je řešena otázka regionu coby sociálního konstrukt. Následuje kritická diskuze konceptualizace regionální identity podle Paasiho, v rámci níž je dán prostor nevyjasněné terminologii a také je diskutován vztah dvou základních dimenzí regionální identity – identity regionu a regionální identity lidí. Jednotlivé dimenze identity regionu – která je v Paasiho pracích výrazně upozaděna za regionální identitou lidí, a proto je potřeba ji více diskutovat – jsou rozebrány v následující kapitole. V ní je navrženo propojení těchto dimenzí s regionem homogenním, funkčním a percepčním. V závěrečné kapitole jsou shrnuty zásadní poznatky plynoucí z nastíněné teoretické diskuze.

2. Region jakožto sociální konstrukt

Jak diskutuje Paasi (např. 2002b, 2009, 2010, 2011a), přístupy k regionu lze kategorizovat zhruba do tří skupin. První, „předvědecké“ chápání regiony neproblematickuje a bere je jako dané, přirozeně existující územní jednotky. Toto pojetí bylo (a je) vlastní zejména tradiční regionální geografii, jejíž vrchol lze sice klást do první poloviny 20. století, avšak zastánce si nachází i mnoho let poté (např. Hart 1982; Kasala, Šifta 2017). Zmíněný pohled na region je dodnes

hojně využíván například v aplikovaném či komparativním výzkumu. Druhý, „na disciplínu zaměřený“ přístup se pojí hlavně s prostorovou vědou, která pod vlivem pozitivismu vidí region jako objektivně existující, na rozdíl od předchozího vnímání zde ale dochází k problematizaci regionu. Velkým přínosem bylo rozpracování konceptu regionu jako homogenního a funkčního (Paasi 2002b, 2009, 2010, 2011a). V této teoretické diskuzi se uplatnili také čeští autoři (např. Hampl 1971), přičemž pozitivistický výzkum regionů tvoří v české geografii jeden z nejvýznamnějších směrů dodnes (např. Halás, Klapka 2010; Hampl, Marada 2015; Erlebach, Tomáš, Tonev 2016). Až třetí, kritický přístup, který je vlastní především nové regionální geografii, chápe regiony jako sociální konstrukce (Paasi 2002b, 2009, 2010, 2011a). Přejít od esencialistického ke konstruktivistickému přístupu znamená, že nově již regiony nejsou chápány jako dané a přirozeně/objektivně existující územní jednotky „čekající na objevení, zmapování a kvantifikaci“ (Cresswell 2013, s. 71) a od nové regionální geografie se již neočekávají vyčerpávající popisy regionů, ale spíše „hlubší teoretické rozpracování konceptu regionu“ (Matlovič, Matlovičová 2015, s. 216). Diskuze regionu coby sociálního konstruktů sice probíhá již několik dekád (viz např. Murphy 1991), v posledních letech však vzniká prací zabývajících se tímto pohledem na region, a více či méně shrnujících předchozí vývoj regionální geografie či vývoj přístupů k regionu, stále více (např. Paasi 2002b, 2009, 2010, 2011a; Chromý 2009; Kučera 2011; Semian 2016; Kasala, Šifta 2017; Marek 2018).

Přestože je chápání regionu jakožto sociálního konstruktů významnou charakteristikou nové regionální geografie, teorie sociálního konstruktivismu Petera Bergera a Thomase Luckmanna je citována jen v nemnohých pracích geografů (např. Chromý 2008, Zimmerbauer 2011, Osman 2014). Ani Paasi tuto teorii nediskutuje, což se odráží v jeho teorii institucionalizace regionů, kdy není řešen okamžik vzniku regionu a výrazně upozaděna je i otázka jeho existence. Nereflektování těchto témat je typické i pro většinu autorů, kteří Paasiho teorii citují.

Teorie sociálního konstruktivismu tvrdí, že je realita konstruována sociálně (jinými slovy, skutečnost je vytvářena lidmi). Klíčové k pochopení tohoto tvrzení jsou dva pojmy – „realita“ a „vědění“. Realitu definují Berger a Luckmann (1999, s. 9) jako „vlastnost náležející jevům, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vlastní vůli (tyto jevy nepřestanou existovat, i kdybychom si to sebevíc přáli)“ a vědění je „jistota, že tyto jevy jsou skutečné a jsou nositeli určitých vlastností“. Z toho tedy mj. vyplývá, že pokud o nějakém jevu víme (tedy máme o něm znalost neboli vědění, vědomí), je tento jev reálný (čili skutečný), existující. Vzhledem k tomu, že i region je sociální jev (Paasi 2002a, 2002b), můžeme tvrdit, že „regiony existují (jako sociální konstrukty), pouze pokud jsou v lidském vědomí“ (Zimmerbauer 2011, s. 256). Dále lze konstatovat, že region vznikne, tedy začne existovat, když jej lidé začnou vnímat – tedy v okamžiku, kdy vstoupí do jejich vědomí/vědění/znalosti.

Vnímání (neboli percepcie) a znalost jsou úzce propojeny. Percepcie je „proces, během něhož vzniká v lidském vědomí obraz reality. Realitou rozumíme okolní svět, prostředí, které člověka obklopuje a jehož kvality poznává svými smysly“ (Siwek 2011, s. 70). Tyto obrazy reality (mentální mapy) jsou přitom součástí naší obecné znalosti, tudíž lze konstatovat, že si každý buduje znalost mj. na základě vnímání skrze své smysly. Jak uvádí Rose (2001), ze smyslů bývá vyzdvihován zejména zrak, a někdy se dokonce hovoří o tom, že vidění a znalost je totéž. Tato autorka ale upozorňuje, že v postmodernismu již uvedené tvrzení zcela neplatí. Přesto je možné tvrdit, že vidění a potažmo vnímání je stále klíčové pro naše vědění². Tato znalost na druhou stranu ovlivňuje naše vnímání, aneb jak píše kupříkladu Fouberg, Murphy a de Blij (2012, s. 26, 13), „percepcie je založena na naší akumulované znalosti“, tedy „co víme, formuje naši percepci“.

Na tomto místě je nutné zmínit kritický realismus, který řeší rozpor mezi naivním empirismem prostorové vědy tvrdícím, že naše poznání je prostým odrazem reality, a idealismem humanistické geografie a postmodernismu tvrdícími, že sociální jevy jsou pouze sociálními konstrukcemi (Daněk 2013). Podle čelného představitele filozofie kritického realismu, Andrew Sayera, se svět a naše znalosti o světě liší, což ale právě neuznává ani pozitivismus (resp. naivní empirismus), ani idealismus. Zatímco „svět existuje převážně nezávisle na našich znalostech o něm [...] naše popisy světa nikoli, neboť ty čistě závisejí na dostupných znalostech“ (Sayer 2006, s. 98). Dále Sayer tvrdí, že sociální jevy jsou sice konstrukcemi, vždy jsou však založeny na něčem materiálním – nejen na fyzickém ale například i na lidských myšlenkách a činech (Sayer 2006). „Nemohou být [tedy] vytvářeny zcela libovolně, bez závislosti na ‚reálném‘ světě“ (Daněk 2013, s. 124). Také stanoviska dalších autorů podřívají ideu, že jsou regiony pouhými sociálními konstrukcemi. Například Paasi (2009, s. 143) podotýká, že „ačkoli jsou regiony ‚sociální konstrukty‘, tato konstrukce má také materiální základ“, a Fouberg a Moseley (2015) připouštějí, že regiony prezentované v jejich publikaci jsou jejich vlastními konstrukty, jsou však založeny na fyzických a kulturních znacích. Zatímco uvažováním regionů pouze jako přirozeně existujících bychom opomenuli aktivní roli lidských myšlenek a činů při přetváření světa, chápáním regionů jen jako mentálních konstrukcí bychom nezahrnuli místní podmínky a důležitá místa ovlivňující lidské myšlení a jednání (Fouberg, Moseley 2015).

Naprosto klíčové je si uvědomit, že skutečnost, že nějaký jev na zemském povrchu přirozeně existuje (např. moravanství), ještě neznamená, že přirozeně

² To lze doložit mj. následující citací: „V[nímání] není nikdy jen organizací senzorických dat. Spolu s rozvojem řeči dochází ve v[nímání] ke kategorizaci vnímaných objektů a k přiřazování významů těmto objektům, které tím získávají sémantický obsah. V tom se projevuje specifická lidská povaha v[nímání], které se tak stává současně věděním (Maříková, Petrušek, Vodáková 1996b, s. 1391).

existuje i region (např. region Morava) vymezený právě na základě tohoto jevu. Tento region existuje až tehdy, je-li konstruován! Nir (1990) sice uvádí příklad megalopole, urbanizované oblasti mezi Bostonem a Washingtonem protkané vztahy mezi jejími různými částmi, která podle autora existovala již před tím, než byla v roce 1961 popsána (a tedy dříve, než začala být jako megalopole vnímána), Entrikin (2011, s. 350) však upozorňuje na nemožnost směšovat ontologické (teorie bytí) a epistemologické (teorie poznání) argumenty a uvádí, že například „regionalismus a region jsou odlišné ale přesto související pojmy, jejichž významy se někdy překrývají. [...] Důležitým rozdílem však je, že regionalismus je fenomén ve světě, zatímco region je většinou uznáván jako koncepční konstrukce. Regionalismus vyžaduje vysvětlení a regiony jsou koncepty pro vysvětlení“. Nutnost rozlišovat ontologii a epistemologii je níže zdůrazněna ještě u rozboru pojmu „objektivní“.

3. Kritická diskuze Paasiho konceptualizace regionální identity

Pro diskuzi vzájemného vztahu dimenzí regionální identity se jeví jako nejvhodnější využít především Paasiho původní příspěvek z poloviny 80. let (Paasi 1986). Jednak jde o text, kterému se dostalo a stále dostává širokého citačního ohlasu, jednak je i vzhledem ke svému rozsahu nejpropracovanější a nejucelenější. Diskutovat je však potřeba také následné Paasiho příspěvky (jež budou doplněny o poznatky jiných autorů), v nichž tento autor určité informace neúnavně opakuje, zpřesňuje a rozvádí, avšak na druhou stranu se ne vždy drží dříve definovaných pojmů a zavedených klasifikací.

Za čtvrtou fázi institucionalizace regionů (vedle vzniku hranic, symbolů a institucí) označuje Paasi ve svém původním textu „ustanovení [regionu] jako součásti regionálního systému a regionálního vědomí společnosti“ (Paasi 1986, s. 121), přičemž tato fáze „dává regionu identitu“ (Paasi 1986, s. 130). Explicitně do souvislosti s identitou však dává tento autor čtvrtou fázi institucionalizace pouze v několika svých dalších pracích (např. Paasi 2002a, 2011b), přestože i v mnoha jiných textech teorii institucionalizace regionů představuje. Existují ovšem jiní autoři (Raagmaa 2002, Riukulehto 2015, Semian 2016), kteří čtvrtou fázi institucionalizace regionální identitou výslovně nahrazují. To lze pokládat za krok velmi vhodný a logický. Tato fáze nicméně prostupuje všechna tři předchozí stádia (Paasi 1986, 1991), takže je možné tvrdit, že regionální identita vzniká jak díky hranicím, tak i díky symbolům a institucím.

3.1. Dimenze regionální identity podle Paasiho

Jedním z hlavních přínosů Paasiho bylo propojení konceptu regionální identity s koncepty regionu a hranic právě prostřednictvím teorie institucionalizace regionů, kde má regionální identita důležitou roli. Paasi (1986, 2002a) si byl totiž vědom toho, že byla regionální identita v geografii – a zejména v kontextu (vzniku) regionu – přehlížena. Podobně jako vyčlenil několik fází institucionalizace regionů, pro možnost analyzovat regionální identitu rozlišil Paasi i tento koncept na několik dimenzí. Především si uvědomoval, že nelze regionální identitu redukovat na pouhé regionální vědomí jeho obyvatel (jak bylo typické), ale že je potřeba zohlednit také další členy společnosti a rovněž charakteristiky regionu (Paasi 1986, 1991). Klíčové je tedy rozdělení na (I) regionální identitu lidí (čili regionální vědomí lidí) a (II) identitu regionu. Obě tyto části zahrnují několik dalších dimenzí regionální identity, které budou představeny v následujících odstavcích.

Ve svém původním textu píše Paasi (1986) pouze o regionálním vědomí či regionální identitě „obyvatel“. V některých ze svých pozdějších prací (např. Paasi 2002a, 2003, 2009, 2011b) však uvádí, že může jít i o lidi žijící mimo daný region. S tímto názorem lze nejen na základě empirického výzkumu podél česko-moravské hranice (Marek 2015)³ souhlasit. Níže bude proto pracováno s regionálním vědomím (regionální identitou) „lidí“. Tuto dimenzi regionální identity Paasi (1986, s. 133) ve své původní práci dále dělí na „dvě části: (1) ztotožnění se s regionální skupinou či komunitou⁴ a (2) roli regionu v hierarchii regionálního vědomí, tj. ztotožnění se s určitým regionem“. V některých pozdějších pracích ale tento autor (např. Paasi 2002a, 2003, 2009, 2011b) již zmíněné členění regionálního vědomí lidí nedodrжуje a úplně opomíjí identifikaci (neboli ztotožnění se) s regionální komunitou. Píše tak pouze o ztotožnění se s regionem, s čímž nelze souhlasit. Lidé se totiž jistě mohou ztotožňovat nejen s regionem, ale i (nebo pouze) se skupinou lidí v daném regionu žijící.

Identitou regionu rozumí Paasi ve svých novějších pracích charakteristiky přírody, kultury, historie či populace (lidí), na jejichž základě lze odlišit jeden region od druhého (Paasi 2001, 2002a, 2003, 2009, 2011b). Jde přitom o různé diskursy a klasifikace vytvořené například vědci, politiky, kulturními aktivisty či podnikateli v podobě rozličných regionálních členění či politických regionalizací (Paasi

³ Bylo totiž zjištěno, že se s Moravou ztotožňují i někteří obyvatelé Čech.

⁴ Tu ještě dále v některých svých pracích (např. Paasi 1986, 1991) dělí na (a) faktální (skupiny, v nichž se lidé mezi sebou zpravidla znají) a (b) ideální (komunity utvořené prostřednictvím institucionálních praktik na větší vzdálenost – např. národy). Pro tento článek zaměřující se zejména identitu regionu však není zmíněné dělení podstatné a ani Paasi ho v pozdějších pracích již neakcentuje. Proto není zachyceno ani na obr. 1. Navíc sám Paasi (1986) upozorňuje, že seznam jím vyčleněných dimenzí regionální identity není kompletní.

2003, 2009, 2011b). Takovýto popis identity regionu se ale zdá být – bereme-li v úvahu sociální konstruktivismus – nedostačující, a lze ho proto vhodně rozšířit paradoxně pomocí nejstarší citované Paasiho práce. Paasi (1986) sice i zde víceméně takový popis identity regionu uvádí a označuje jej za „objektivní“, kromě toho však popisuje také obrazy (image) regionu. Identitu regionu tedy v této publikaci (Paasi 1986, s. 132) dělí na (1) „vědecké⁵ klasifikace“, tedy „objektivní“ dimenzi identity regionu, a (2) „obrazy regionu“, totiž subjektivní část identity regionu. Obrazy regionu pak můžeme po vzoru Paasiho (1986, s. 137) členit na (a) „vnitřní“, přetrvávající v myslích obyvatel, a (b) „vnější“, v hlavách lidí žijících mimo region.

3.2. Vyjasnění terminologie

Na tomto místě je potřeba se zastavit u terminologických nevyjasněností souvisejících s pojmem „regionální vědomí (lidí)“. Jak z výše uvedeného plyne, v tomto článku je dané spojení používáno jako synonymum pro „ztotožnění se“ („identifikaci“) s regionem či regionální komunitou. V češtině však může slovo vědomí, a snad ještě více slovo povědomí, evokovat pouhou znalost. I tento význam obě zmíněná slova opravdu mají (ÚJČ 2011)⁶ a pravděpodobně je dále podpořen významem podobného spojení – „být si vědom“, které skutečně odkazuje pouze ke znalosti. Angličtina, jazyk originálních textů, z nichž bylo výše citováno, má pro termín „být si vědom“ (*be aware of*) zcela odlišný pojem než pro „vědomí“ (*consciousness*). Mohlo by se tedy zdát, že v česky psané literatuře o regionálním vědomí panuje více nejasností než v anglicky psaných textech. Ovšem ani v nich není terminologie ustálená, neboť i anglické „consciousness“ může mít oba významy jako české „(po)vědomí“, a zde lze proto doporučit dodržování termínů, které používá Paasi ve své původní práci (Paasi 1986). Kvůli dvojímu významu pojmů „vědomí“ a „povědomí“ je, zdá se, ono rozdělení na identitu regionu odkazující pouze ke znalosti a na regionální vědomí lidí vyjadřující ztotožnění či cítění vztahu poněkud zamlžené. Kupříkladu Semian (2010, 2012) píše o (regionálním) vědomí či (sebe)identifikaci s regionem, avšak, přestože si je vědom rozdílných dimenzí regionální identity dle Paasiho, ve skutečnosti popisuje obrazy regionu, neboť právě ty ve svém výzkumu pomocí mentálních map zjišťoval. Chromý

⁵ Přestože významnými tvůrci regionů jsou nejen vědci, ale například i politici či podnikatelé (viz výše).

⁶ Podle Slovníku spisovného jazyka českého (ÚJČ 2011) nese pojem „vědomí“ mj. význam „stav člověka, kt. si něco uvědomuje, je si něčeho vědom, něco ví; vědění“ a zároveň význam „stav poznané, vědomé příslušnosti k urč. kolektivu, ke společenské skupině“. Podobně termín „povědomí“ má oba významy: „jistá povšechná znalost něčeho“, ale i „vědomí vztahu k jistému kolektivu“.

(2003, s. 168) zase subjektivní část identity regionu označuje jako „regionální povědomí“.

Nelze proto než doporučit striktní rozlišování významů výše uvedených pojmů, a tedy sousloví „regionální vědomí“ a případně „regionální povědomí“ používat jen jako synonymum ke slovu „ztotožnění“/„identifikace“, a odkazovat jím tak pouze na regionální identitu lidí spojenou s cítěním vztahu k regionu či regionální komunitě. Samotný pojem „(po)vědomí“ lze pak použít pro znalost (vědění), která dle teorie sociálního konstruktivismu implikuje existenci regionu. Zmíněné rozlišení lze ospravedlnit Paasiho (2009, s. 139) tvrzením, že identifikace by měla odkazovat k cítění spíše než ke znalosti. Také zařazení regionální identity do pyramidy potřeb podle Maslowa, které představil Raagmaa (2002)⁷, napovídá, že regionální identita lidí je něco víc než jen znalost, neboť autor píše o potřebě někam patřit⁸. Do třetice, navrhované rozlišení plyne také z citace Keatinga (1998) uvedené níže v tomto článku. Bez důsledného dodržování významů zmíněných pojmů nelze očekávat potřebný rozvoj v poznání konceptů regionální identity a regionu. Za ještě více nešťastné lze pokládat velmi časté používání souhrnného termínu „regionální identita“ bez jakéhokoli rozlišení, která konkrétní dimenze je jím myšlena (to paradoxně není výjimkou ani u Paasiho⁹) či jakého konkrétního regionu (země?, kraje?, okresu? atd.) se týká (např. Šerý, Šimáček 2012).

3.3. Vztah identity regionu a regionální identity lidí

Pokud jde o vztah subjektivních obrazů regionu, a potažmo identity regionu, s regionálním vědomím lidí, Paasi pouze konstatuje, že obrazy regionu „mohou být chápány také jako součást regionálního vědomí“ lidí (Paasi 1986, s. 136), neboť to na nich může být v podstatě založeno (Paasi 2011b, s. 14). Více však tento autor vztah identity regionu s regionální identitou lidí nerozvádí. Obecně lze konstatovat, že subjektivní dimenzi identity regionu nevěnuje Paasi téměř pozornost a v podstatě pouze odkazuje na práci jiných – behaviorálních geografů (viz níže).

⁷ Raagmaa (2002) píše pouze o „regionální identitě“, avšak z kontextu je zřejmé, že má tímto pojmem na mysli regionální identitu lidí.

⁸ O sounáležitosti/patření v kontextu regionálního vědomí lidí píše mj. také Paasi (1986, 2009, 2011b).

⁹ Přestože je to zejména Paasi, kdo s konceptem regionální identity již dekády neúnavně pracuje, sám ve svých textech ne vždy dodržuje dříve definované pojmy a zavedené klasifikace. Třebaže hned v několika svých pracích člení regionální identitu na regionální vědomí lidí a identitu regionu, v mnoha případech se při popisu regionální identity jeví, že má tento autor na mysli pouze regionální vědomí lidí. V podobném kontextu někdy píše pouze o „identitě“, jindy o „regionální identitě“, či „regionální identitě lidí“ apod.

Ani identita regionu jako celek není v Paasiho publikacích příliš diskutována – autor se více soustředí na regionální vědomí lidí.

Identitu regionu přitom můžeme pokládat za klíčovou součást regionu (případně za region samotný¹⁰) a *de facto* podmínku pro vznik regionálního vědomí lidí. Z logiky věci totiž vyplývá, že aby lidé mohli s regionem začít cítit (regionální vědomí lidí), musí o něm nejdříve vědět (subjektivní obraz regionu). Na skutečnost, že je identita regionu prvotní, jasně odkazuje například následující poznatek z empirického výzkumu podél česko-moravské hranice. Vzhledem k tomu, že se s územně správní reformou v roce 1960 změnil v myslích mnohých lidí obrazy českých zemí, někteří obyvatelé z území Moravy nově zahrnutého do Východočeského kraje se začali cítit být Čechy namísto Moravy, neboť s reformou začali vnímat, že již žijí v Čechách (Marek 2015). Pokud by k transformaci subjektivních obrazů regionů nedošlo, jejich regionální vědomí by se nezměnilo. Fakt, že je obraz regionu primární a představuje podmínku pro vznik regionálního vědomí, nepřimo vyplývá i z elementů pro analýzu vztahu regionální identity a politické akce podle Keatinga (1998). První prvek je kognitivní, což znamená, že lidé si jednoduše musí být regionu vědomi, aby jej mohli odlišit od regionů ostatních. Až druhý element je citový odkazující na skutečnost, jak lidé s regionem cítí a jak ten jim poskytuje rámec pro společnou identitu a solidaritu. Třetí prvek je pak instrumentální a poukazuje na to, „zda je region využit jako základ pro mobilizaci a kolektivní akci“ (Keating 1998, s. 86). Třetí element tedy mimochodem jasně odkazuje k regionalismu. Více explicitní ohledně primárnosti identity regionu je Zimmerbauer (2011, s. 245): „Smysl pro identifikaci s regionem je v zásadě založen na vědomí existence regionální entity [...] a to se stává evidentním v povědomí, cítění a akcích obyvatel a může dokonce vést k regionálnímu aktivismu.“ I pro tohoto autora je tedy regionalismus, resp. regionální aktivismus, v podstatě jakýmsi třetím stupněm. Jinými slovy, regionalismus se nemůže objevit tam, kde není regionální vědomí lidí, regionální identita lidí zase nemůže vzniknout bez subjektivních obrazů regionu a tyto obrazy jsou zase závislé na znalosti úzce spojené s vnímáním.

Na základě výše uvedeného je možné konstatovat, že k existenci regionu postačuje identita regionu. Fakt, že pro existenci regionu není nutné regionální vědomí lidí, dokládá také výzkum Antonsicha (2010), který ukazuje, že přestože jsou současné italské regiony obdařeny velkým stupněm autonomie, lidé se s nimi neztotožňují, resp. na příkladu Lombardie byla prokázána absence regionálního

¹⁰ Je tedy otázkou, zda lze identitu regionu opravdu pokládat za součást regionální identity. Navíc i sám autor tohoto členění mnohdy *de facto* ztotožňuje (často zřejmě jen kvůli nedůslednému dodržování pojmů) regionální identitu s regionálním vědomím lidí. Přesto se tento článek drží dimenzí regionální identity vymezených Paasim (1986), neboť Paasiho konceptualizaci regionální identity v této podobě cituje řada autorů.

vědomí lidí. Neexistence regionální identity lidí by jistě mohla být prokázána empirickým výzkumem například i u velkého množství, resp. pravděpodobně většiny, geomorfologických jednotek (regionů). Zcela jistě se lidé ztotožňují s regiony, jako jsou Krkonoše či Jeseníky, avšak v regionu s názvem Krkonoško-jesenická soustava se pravděpodobně nevytvořilo regionální vědomí lidí. Není však vyloučeno, že se v případě některých geomorfologických jednotek nevyvine regionální identita lidí v budoucnu. Zvláště pravděpodobné je to tam, kde dojde ke vzniku dalších institucí odkazujících, zejména prostřednictvím názvu, k témuž regionu – například díky vyhlášení chráněného území, turistické oblasti apod. Přestože se tedy s mnohými geomorfologickými jednotkami lidé (prozatím) nezotožňují, tyto regiony existují. Navzdory skutečnosti, že existence regionů vyplývá z toho, že o nich máme znalost, se lze v literatuře setkat s různými mylnými tezemi ohledně existence těchto sociálních jevů, což jasně souvisí s podceněnou diskuzí sociálního konstruktivismu v geografii. Někteří autoři kupříkladu tvrdí, že aby region existoval, musí být o jeho existenci lidé přesvědčeni, či že musí existovat regionální identita lidí (více viz Marek 2018). Region, s nímž se lidé ztotožňují, zajisté existuje, avšak jeho existence není důsledkem „regionálního vědomí“ lidí, nýbrž pouze „vědomí“ lidí – toho, že o něm lidé prostě vědí.

Regionální vědomí lidí lze tedy pokládat za pouhou „nadstavbu“ regionu. Je však nutné upozornit, že vztah mezi identitou (zejména obrazy) regionu a regionální identitou lidí není jednosměrný, jak diskutuje například Zimmerbauer (2011). Přestože tedy není regionální identita lidí pro existenci regionu nezbytná, může ji a identitu regionu významně ovlivňovat. Je koneckonců logické, že lidé, kteří se ztotožňují s regionem, si (většinou) vytvářejí jiný (a lepší) obraz tohoto regionu, než lidé, pro něž je region cizí. Na základě ztotožnění se lidí s daným regionem či regionální komunitou lze také vymezit, a tím konstruovat, „objektivní“ regiony. Konkrétním příkladem může být delimitace Valašska na základě terénního výzkumu sledujícího, kde se lidé považují za Valachy (Štika 1973). Bez nutnosti provádět vlastní šetření lze vymezit kupříkladu Moravu na základě určitého podílu osob hlásících se k moravské národnosti ve sčítání lidu, byť deklarací národnosti mohou někteří lidé sledovat i politické cíle (Daněk 1993). Především ale, jak si všímají někteří autoři (např. Paasi 1991, Semian 2012, Šerý 2014), regionální vědomí zajišťuje lepší reprodukci regionu, a tak i větší odolnost regionu vůči zániku. K tomu v podstatě přispívají zpravidla neúmyslně všichni lidé, u nichž se vytvořilo regionální vědomí. Z nich se pak často „rekrutují“ aktéři působící v procesu (re)produkce a konstrukce daného regionu záměrně, tedy často významní aktéři v regionalismu / regionálním aktivismu.

Jak konstatuje Paasi (2011b, s. 13), „vztah mezi regiony a identitami“ je „zásadní otázkou“, avšak dosud je mj. „málo [...] známo o významech regionů jako zdrojích identit“ (Paasi 2009, s. 140). Regionální identita lidí se nicméně může zakládat například na přírodě, krajině, kultuře, tradicích, historii, architektuře, sportu,

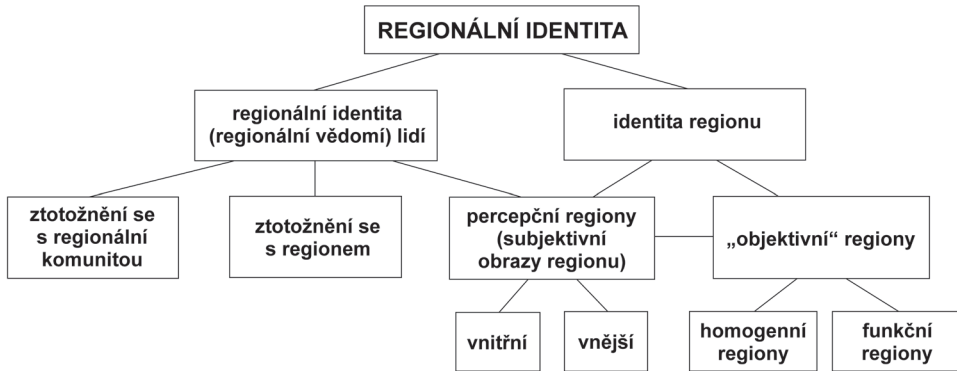
významných osobnostech, ekonomickém úspěchu, ale i na polarizaci centrum – periferie, na marginalizaci a s ní související rezistenci (Raagmaa 2002, Paasi 2003, Chromý 2009). Obecně je tedy možné tvrdit, že je regionální vědomí lidí založeno na identitě regionu (Paasi 2011b), která se skládá z hranic, symbolů a institucí, pod něž lze zařadit různé charakteristiky regionu, jeho obyvatel apod.

4. Propojení identity regionu s konceptem homogenního, funkčního a percepčního regionu

Vzhledem k tomu, že identita regionu není v Paasiho pracích příliš diskutována a přitom dle teorie sociálního konstruktivismu je právě tato dimenze regionální identity (resp. konkrétně její subjektivní část) klíčovou pro existenci regionu, je identitě regionu věnován následující text. Při diskuzi vztahu „objektivní“ a subjektivní části identity regionu se jeví jako velmi vhodné propojit Paasiho konceptualizaci regionální identity, konkrétně tedy dvě dimenze identity regionu, se třemi odlišnými typy regionu – regionem homogenním, funkčním a percepčním. Podrobnější diskuze zejména percepčního regionu si však žádá samostatný článek.

Jak již bylo uvedeno, Paasi (1986, s. 132, 123) dělí identitu regionu na „objektivní“ část, přičemž zmiňuje „vědecké klasifikace“, a na subjektivní dimenzi, o níž píše prakticky pouze to, že „behaviorální geografové studují obrazy regionů již dlouho“ – i díky této tezi se nicméně nabízí možnost ztotožnit (subjektivní) obrazy regionů s regiony percepčními. Přestože klasifikace regionů na homogenní, funkční a percepční není v české geografické literatuře dosud téměř diskutována, například pomocí textu Dokoupila (2004, s. 51) lze tyto typy regionu vhodně propojit s Paasiho dimenzemi identity regionu: „Regiony vymezené na základě objektivních vlastností jsou jednak regiony homogenní (sjednocené na základě míry podobnosti svých jednotlivých prvků), jednak regiony nodální¹¹ (sjednocené na základě procesů). [...] Na subjektivním hodnocení jsou založeny regiony mentální neboli percepční.“ Daleko více se lze o zmíněných třech typech regionu naráz dočíst v anglicky psané literatuře. Neděje se tak ale v publikacích rozvíjejících Paasiho teorii institucionalizace regionů, nýbrž téměř výhradně v didakticky zaměřených textech, což patrně souvisí se skutečností, že jsou tyto tři typy regionu obsaženy v amerických standardech geografického vzdělávání (Heffron, Downs 2012). Podstatné je, že autoři těchto textů (např. de Blij, Murphy 1999; Fouberg,

¹¹ Klapka, Halás a Tonev (2013) ale upozorňují, že nodální region je pouhým typem regionu funkčního, neboť funkční region nemusí mít jádro. Termíny „funkční region“ a „nodální region“ by tedy neměly být zaměňovány, a proto je i v tomto článku používán obecnější pojem „funkční region“.

Obr. 1 – Základní dimenze regionální identity. Zdroj: vlastní návrh na základě Paasi (1986).

Moseley 2015) se shodují na tom, že percepční regiony přetrvávají v myslích lidí. Tyto subjektivní a na vnímání založené regiony tedy jasně odkazují k pracím behaviorálních geografů, v nichž lze od 60. let 20. století sledovat počátek většího zájmu o percepci (Lynch 1960; Gould, White 1974; srov. Norton 2004; Siwek 2011; Daněk 2013; Matlovič, Matlovičová 2015). Ztotožnění percepčních regionů se subjektivními obrazy regionu lze podpořit například i citacemi některých autorů, kteří spojují percepční regiony se „subjektivními obrazy“ (Heffron, Downs 2012, s. 39), či s konceptem „regionální identity“, resp. „identity“ (Hobbs 2016, s. 8; Fouberg, Moseley 2015, s. 17). Dále například Šerý a Šimáček (2012, s. 39) konstatují, že „subjektivní obrazy jsou výsledky procesů percepce“, což koreponduje s již citovanou tezí Siwka (2011, s. 70), že percepce je „proces, během něhož vzniká v lidském vědomí obraz reality“. Na základě výše zmíněného lze tedy identitu regionu rozdělit na (1) „objektivní“ regiony (a) homogenní a (b) funkční a (2) subjektivní obrazy regionu neboli regiony percepční. Nejen tyto, ale i výše představené dimenze regionální identity shrnuje obr. 1.

Na tomto místě je nutné zdůraznit výsadní postavení percepčních regionů v porovnání s oběma dalšími typy regionu. Jak uvádí například Norton (2004, s. 62), v současnosti „uznáváme, že všichni lidé se vztahují ne k nějakému reálnému fyzickému či sociálnímu prostředí ale spíše ke své percepci tohoto prostředí“. Je sice možné na základě rozličných charakteristik vymezit regiony homogenní a funkční, avšak aby tyto regiony existovaly jako sociální jevy/konstrukty, a také aby měly nějaký význam pro lidi, musejí být lidmi vnímány – musejí přetrvávat v myslích lidí, resp. v jejich vědomí, tedy právě v podobě regionů percepčních. Každý region je tedy zároveň, resp. přinejmenším, regionem percepčním, neboť je obsažen ve vědomí lidí či alespoň jednoho člověka, typicky svého tvůrce. Něco podobného ale nelze tvrdit o regionu homogenním ani funkčním – ne každý region může být vymezen také jako homogenní (např. mnohé spádové regiony měst

nejsou homogenní v žádném ohledu) či funkční (např. většina geomorfologických jednotek postrádá funkční vazby mezi jednotlivými částmi konkrétního regionu).

Regiony všech tří typů jsou sociálními konstrukty, avšak jak z filozofie kritického realismu plyne (viz též výše), jsou vždy založeny na něčem materiálním – nejen na fyzickém ale například i na lidských myšlenkách a činech (Sayer 2006). Řada percepčních regionů může být založena na regionech homogenních či funkčních, ale můžeme si je samozřejmě vytvářet také nezávisle na nich – na základě množství dalších jevů. UVědomíme-li si například, že se region může dostat do naší mysli i jen tím, že o něm slyšíme v nějakém náhodném hovoru, je jasné, že homogenní a funkční regiony s tím mají většinou pramálo společného. Percepční regiony mohou být ale samozřejmě založeny i na percepci jevů, které lze použít pro delimitaci homogenních a funkčních regionů, aniž bychom vnímali (potenciální) homogenní či funkční region. Jinými slovy, můžeme vnímat například region Moravu na základě toho, že se s ní lidé ztotožňují, ale přitom nemusíme vůbec uvažovat homogenní region Moravu, který je možné vymezit například na základě dat o moravské národnosti či jinak a lépe podchyceném regionálním vědomí lidí. Region Brněnsko zase můžeme vnímat díky spádovosti do Brna, aniž bychom přitom uvažovali funkční region tohoto města založený kupříkladu na dojížděcích lidech za prací či za službami. I toto tedy poukazuje na větší důležitost regionů percepčních oproti regionům homogenním a funkčním.

Další důležitou předností percepčních regionů je fakt, že mají-li se lidé ztotožnit s regionem, musí být jimi tento region vnímán, resp. musí o něm vědět. Jak bylo uvedeno, identifikace lidí s regionem může být založena na množství jevů spojených například s přírodou, krajinou, kulturou apod. Na základě těchto jevů lze vymezit homogenní, ale i funkční regiony, avšak ono ztotožnění se člověka se „svým“ regionem může proběhnout pouze skrze region percepční. To ostatně vyplývá i z již diskutovaného vztahu identity regionu a regionální identity lidí.

Dále je potřeba uvést, že dělení identity regionu na „objektivní“ a subjektivní část je poněkud problematické. Zejména pojem „objektivita“ má hned několik významů (viz např. Maříková, Petrušek, Vodáková 1996a), tudíž označovat některé regiony za „objektivní“ může být zavádějící – uvozovky před a za slovem „objektivní“ jsou zde tedy z tohoto důvodu. „Objektivní“ dle Paasiho (1986, s. 136) znamená, že tyto regiony vznikly na objektivních kritériích, avšak výběr těchto kritérií je víceméně subjektivní, neboť zohledňuje výzkumný problém¹². Tato „objektivita“

¹² Ostatně faktu, že čistě objektivní regionalizace není možná právě kvůli zahrnutí subjektivního pohledu badatele ovlivněného výzkumnými úkoly a cíli, si všimají i jiní autoři (např. Norton 2004; Kasala, Lauko 2009; Entrikin 2011). Kupříkladu stanovení procentuální hranice pro vymezení Moravy na základě objektivních dat o moravské národnosti závisí čistě na subjektivním rozhodnutí výzkumníka či na subjektivně stanoveném cíli výzkumu. Mimoto ona „objektivní data“ o moravské národnosti jsou spíše „objektivizovaná subjektivní data“, neboť

nicméně podle Paasiho (1986) neodkazuje k ontologické podstatě regionů, resp. k jejich přirozené existenci, jak se někteří autoři domnívají. Kupříkladu Klapka a Tonev (2008, s. 372–373) či Kasala a Lauko (2009, s. 95) píšou o regionech jako o „objektivní realitě“ či „objektivně existujících“ (jsou si však vědomi i jiného možného chápání regionu – regionu coby konstruktů), přičemž vycházejí podobně jako Paasi z předpokladu, že tato „objektivita“ plyne ze skutečnosti, že jsou regiony založeny na objektivní realitě. Je však potřeba rozlišovat mezi ontologickou objektivitou značící „vlastnost objektu být [...] zcela nezávislý na subjektu“ (což je tedy v případě regionů coby sociálních konstruktů nemyslitelné) a epistemologickou objektivitou, která označuje vlastnost objektu „být nezávislý jen zčásti na některém druhu poznání“ (Maříková, Petrusek, Vodáková 1996a, s. 701). Přestože v současnosti pohled na regiony coby sociální konstrukty mezi geografy stále sílí (Paasi 2002a; Paasi, Metzger 2017) anebo již u většiny vědců převládá (Paasi 2010, 2011b), bývají někdy regiony stále chápány jako dané a přirozeně/objektivně existující územní jednotky. Tento přístup může vycházet jak z praktických důvodů, tak z konkrétního ukotvení daného autora v geografickém myšlení. Z pozice nové regionální geografie lze nicméně ideu, že regiony založené na objektivní realitě, jsou objektivně existující, prohlásit za mylnou. Touto logikou by navíc byly objektivními i regiony percepční – tedy subjektivní obrazy regionu, neboť i ty jsou založeny na reálném světě / na objektivní realitě.

Také je nutné zmínit, že hranice mezi subjektivním a „objektivním“ je neostrá. Dialektický vztah mezi subjektivní a objektivní realitou rozpracovávají Berger a Luckmann (1999). Na základě jejich teorie lze zjednodušeně tvrdit, že hlavní rozdíl mezi subjektivními obrazy regionu (percepčními regiony) a „objektivními“ (homogenními a funkčními) regiony je ten, že subjektivní odpovídají jednotlivým percepčním regionům v hlavě každého jednoho člověka, zatímco v případě regionů „objektivních“ se na jejich existenci shoduje větší počet lidí. Klapka a Tonev (2008, s. 373) ale konstatují, že „percepční region nemusí existovat v tolika podobách, kolik je jeho možných hodnotitelů. Ve skutečnosti se názory jednotlivců seskupují do větších skupin, a to je do značné míry objektivizuje“. Můžeme tedy tyto percepční regiony stále nazývat subjektivními?¹³ A naopak, vytvoří-li například nějaký geograf regionalizaci na základě objektivních dat, ale nechá si ji pouze pro sebe, mohou být jím vymezené regiony označeny jako „objektivní“?¹⁴ Tyto

se zakládají na subjektivních pocitech jednotlivců. U těchto dat je navíc problematické to, že nemusejí reflektovat jen regionální vědomí lidí, ale i politické ambice (viz výše).

¹³ Možnou odpovědí je, že onen objektivizovaný region již není regionem percepčním, nýbrž regionem homogenním – vytvořeným na základě podobnosti či shody jednotlivých percepčních regionů.

¹⁴ V jistém významu tohoto slova ano, ale mají-li být objektivními regiony ty, na nichž se shoduje větší počet lidí, je toto označení problematické.

otázky jasně ukazují, že výše nastíněné dělení identity regionu na subjektivní a „objektivní“ je potřeba více diskutovat a tyto kategorie eventuálně nazvat jinak, výstižněji. Případně je možné regiony homogenní, funkční a percepční na „objektivní“ a subjektivní vůbec nečlenit. I bez tohoto dělení totiž můžeme zkoumat vzájemné vztahy mezi těmito třemi typy regionu.

Obecně lze konstatovat, že se percepční regiony a regiony „objektivní“ vzájemně ovlivňují. Ze subjektivních obrazů regionu se mohou stát relativně snadno regiony „objektivní“ a naopak. Jak regionální členění vědců (např. geomorfologické regiony), tak i politiků (např. administrativní členění) a snad ještě více podnikatelů (např. regiony pro správu konkrétní firmy) či jiných aktérů odrážejí kromě objektivních kritérií, na nichž jsou zpravidla založeny, mj. také subjektivní postoje jednotlivců (viz výše) a jejich percepční regiony. Zda se výsledné regiony stanou „objektivními“, záleží na moci těchto aktérů. Dojde k tomu tehdy, když se aktérům podaří dostat „své“ regiony i do (po)vědomí jiných lidí. Tyto regiony, případně přímo, bez zprostředkování, jevy, na nichž jsou dané regiony založeny, se pak mohou, vedle množství dalších institucí v širokém slova smyslu, zpětně promítnout do percepčních regionů jednotlivců, což opět souvisí s mocí. Problematiku moci při tvorbě regionů a regionálních identit akcentuje kromě jiných Paasi (2001, 2002a, 2003, 2009, 2011b), který právě tvrdí, že regiony, jejich identity, ale i regionální identity lidí vzniklé v různých diskurzech a (často stereotypních) klasifikacích jsou vždy vyjádřením/aktem moci, jež typicky odráží představu dominantních aktérů a slouží (jim) k různým účelům. Otázkou však zůstává, kým, čím, jak a proč jsou konkrétní regiony konstruovány (Paasi 2010).

5. Závěrečné shrnutí

Zásadním přínosem Anssi Paasiho je propojení starých konceptů regionu a hranic s novým konceptem regionální identity v teorii institucionalizace regionů. Velmi citovanou je také konceptualizace regionální identity, kterou autor představil v téže práci (Paasi 1986). Přestože je Paasi čelným proponentem nové regionální geografie silně ovlivněné sociálním konstruktivismem, explicitní zmínky o regionech coby sociálních konstruktech se objevují až v jeho pozdějších pracích a otázka existence regionu coby sociálního jevu zde prakticky abscentuje. Podceněná diskuze sociálního konstruktivismu nejen v textech Paasiho, ale i pracích jeho následovníků, se odráží ve slabě teoretizované regionální identitě. Problematické také je, že Paasi při popisu regionální identity ne vždy dodržuje dříve definované pojmy a zavedené klasifikace. Tím spíše nelze očekávat precizní používání Paasiho termínů a klasifikací jinými autory, což je překážkou rozvoje poznání konceptů regionu a regionální identity.

Za základní dimenze regionální identity lze prohlásit identitu regionu a regionální vědomí (regionální identitu) lidí. Druhou zmíněnou dimenzi pak můžeme rozdělit na ztotožnění se s regionem či regionální komunitou. Tato identifikace tedy odkazuje na regionální identitu lidí spojenou s cítěním vztahu k regionu či regionální komunitě. Regionální vědomí lidí je nicméně pouhou „nadstavbou“ regionu, neboť aby se s regionem mohli lidé ztotožnit, musejí o něm nejdříve vědět. Právě znalost/vědění/vědomí je základem identity regionu a podmínkou existence regionu coby sociálního jevu, jak z teorie sociálního konstruktivismu (Berger, Luckmann 1999) vyplývá. Přestože tedy pro existenci regionu není regionální identita lidí nutná, je mezi oběma dimenzemi regionální identity oboustranný vztah – regionální vědomí lidí může ovlivňovat identitu regionu a tím i jeho existenci, neboť přispívá k reprodukci regionu do budoucnosti.

Konkrétně to jsou subjektivní obrazy regionu, díky kterým region coby sociální konstrukt (sociální jev) existuje. Subjektivní obrazy regionu lze přitom ztotožnit s percepčními regiony přetrvávajícími v myslích lidí. Vedle nich představují druhou dimenzi identity regionu regiony „objektivní“ – homogenní a funkční. Všechny tři zmíněné typy regionu jsou sociálními konstrukty, avšak aby region existoval, je nutné, aby byl v lidském vědomí alespoň jednoho člověka. Percepční regiony založené na vnímání úzce spojeném se znalostí proto můžeme prohlásit za nejdůležitější ze zmíněných typů regionu – pro existenci regionu coby sociálního jevu jsou klíčové právě regiony percepční a každý region existuje přinejmenším jako region percepční. Další důležitou předností percepčních regionů je, že právě pouze jejich prostřednictvím může dojít ke ztotožnění se člověka s regionem, tedy k propojení regionálního vědomí lidí s identitou regionu. Regiony homogenní, funkční ani percepční nejsou pouhými „smyšlenými“ sociálními konstrukty, jsou založeny na reálném světě / na objektivní realitě. V případě regionů homogenních a funkčních ale může být jejich označení za „objektivní“ zavádějící, neboť tento pojem má hned několik významů. „Objektivní“ regiony například nelze chápat jako přirozeně/objektivně existující – je potřeba rozlišovat mezi ontologickou a epistemologickou objektivitou. Regiony existují až tehdy, jsou-li konstruovány.

Literatura

- ANTONSICH, M. (2010): Exploring the correspondence between regional forms of governance and regional identity: The case of western Europe. *European Urban and Regional Studies*, 17, 3, 261–276.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (1999): Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.
- BUCHER, S., IŠTOKOVÁ, M. (2015): Self-governing regions in Slovakia: Spatial differentiation and perception of socio-cultural identity by local and regional officials. *Geografie*, 120, 1, 1–25.

- CRESSWELL, T. (2013): *Geographic thought. A critical introduction*. Wiley-Blackwell, Chichester.
- DANĚK, P. (1993): Moravian and Silesian nationalities: a new phenomenon in the ethnic map of the Czech lands? *GeoJournal*, 30, 3, 249–253.
- DANĚK, P. (2013): *Geografické myšlení: úvod do teoretických přístupů*. Masarykova univerzita, Brno.
- DE BLIJ, H. J., MURPHY, A. B. (1999): *Human geography. Culture, society, and space*. John Wiley & Sons, New York.
- DOKOUPIL, J. (2004): Hranice a hraniční efekt. In: Jeřábek, M. a kol.: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Academia, Praha, 47–58.
- ENTRIKIN, J. N. (2011): Region and regionalism. In: Agnew, J. A., Livingstone, D. N. (eds.): *The SAGE Handbook of geographical knowledge*. SAGE Publications, Los Angeles, 344–356.
- ERLEBACH, M., TOMÁŠ, M., TONEV, P. (2016): A functional interaction approach to the definition of meso regions: The case of the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 24, 2, 37–46
- FOUBERG, E. H., MOSELEY, W. G. (2015): *Understanding world regional geography*. John Wiley & Sons, Danvers.
- FOUBERG, E. H., MURPHY, A. B., DE BLIJ, H. J. (2012): *Human geography. People, place, and culture*. John Wiley & Sons, Hoboken.
- FRISVOLL, S., RYE, J. F. (2009): Elite discourses of regional identity in a new regionalism development scheme: The case of the 'Mountain Region' in Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 63, 3, 175–190.
- GIDDENS, A. (1984): *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Polity Press, Cambridge.
- GILBERT, A. (1988): The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography*, 12, 2, 208–228.
- GOULD, P., WHITE, R. (1974): *Mental maps*. Penguin Books, New York.
- HALÁS, M., KLAPKA, P. (2010): Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. *Geografie*, 115, 2, 144–160.
- HAMMARLUND, K. G. (2004): Regional reform and citizen participation in Sweden. *Innovation*, 17, 2, 145–163.
- HAMPL, M. (1971): *Teorie komplexity a diferenciacie světa se zvláštním zřetelem na diferenciaci geografickou*. Universita Karlova, Praha.
- HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, 120, 3, 397–421.
- HART, J. F. (1982): The highest form of the geographer's art. *Annals of the Association of American Geographers*, 72, 1, 1–29.
- HEFFRON, S. G., DOWNS, R. M., eds. (2012): *Geography for life: National geography standards*. National Council for Geographic Education, Washington.
- HOBBS, J. J. (2016): *Fundamentals of world regional geography*. Cengage Learning, Boston.
- CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 163–178.
- CHROMÝ, P. (2008): Regiony v proměnách času a prostoru (Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie). *Miscellanea Geographica Universitatis Bohemiae Occidentalis*, 14, 57–64.
- CHROMÝ, P. (2009): Region a regionalismus. *Geografické rozhledy*, 19, 1, 2–5.

- JONES, M., MACLEOD, G. (2004): Regional spaces, spaces of regionalism: territory, insurgent politics and the English question. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29, 4, 433–452.
- KASALA, K., LAUKO, V. (2009): K teórii a metodológii regionálnej geografie. *ACTA Geographica Universitatis Comenianae*, 52, 87–99.
- KASALA, K., ŠIFTA, M. (2017): The region as a concept: traditional and constructivist view. *AUC Geographica*, 52, 2, 111–121.
- KEATING, M. (1998): The new regionalism in Western Europe. Territorial restructuring and political change. Edward Elgar, Cheltenham.
- KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P. (2013): Functional regions. Concept and types. In: Klímová, V., Žíttek, V. (eds.): XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Masarykova univerzita, Brno, 94–101.
- KLAPKA, P., TONEV, P. (2008): Regiony a regionalizace. In: Toušek, V. a kol.: Ekonomická a sociální geografie. Aleš Čeněk, Plzeň, 371–397.
- KUČERA, Z. (2011): Rozmanité cesty regionální geografie. *Geografické rozhledy*, 20, 5, 14–18.
- LYNCH, K. (1960): The image of the city. MIT Press, Cambridge.
- MACLEOD, G., JONES, M. (2001): Renewing the geography of regions. *Environment and Planning D*, 19, 6, 669–695.
- MAREK, P. (2015): Vnímání reliktní hranice na příkladu severní části česko-moravské zemské hranice. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Brno.
- MAREK, P. (2018): Využití konceptu percepčního regionu při výzkumu institucionalizace a deinstitucionalizace regionů na příkladu (ne)existence českých zemí. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Brno.
- MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. (1996a): Velký sociologický slovník. I. svazek A–O. Karolinum, Praha.
- MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. (1996b): Velký sociologický slovník. II. svazek P–Z. Karolinum, Praha.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2015): Geografické myslenie. Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov.
- MURPHY, A. B. (1991): Regions as social constructs: the gap between theory and practice. *Progress in Human Geography*, 15, 1, 23–35.
- NIR, D. (1990): Region as a socio-environmental system. An introduction to a systemic regional geography. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- NORTON, W. (2004): Human geography. Oxford University Press, Don Mills.
- OSMAN, R. (2014): Sociální prostor. In: Matoušek, R., Osman, R. (eds.): Prostor(y) geografie. Karolinum, Praha, 33–58.
- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, 1, 105–146.
- PAASI, A. (1991): Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A*, 23, 2, 239–256.
- PAASI, A. (2001): Europe as a social process and discourse: Considerations of place, boundaries and identity. *European Urban and Regional Studies*, 8, 1, 7–28.
- PAASI, A. (2002a): Bounded spaces in the mobile world: Deconstructing 'regional identity'. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93, 2, 137–148.
- PAASI, A. (2002b): Place and region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography*, 26, 6, 802–811.

- PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27, 4, 475–485.
- PAASI, A. (2009): The Resurgence of the 'region' and 'regional identity': theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies*, 35, 11, 121–146.
- PAASI, A. (2010): Regions are social constructs, but who or what 'constructs' them? Agency in question. *Environment and Planning A*, 42, 10, 2296–2301.
- PAASI, A. (2011a): From region to space. Part II. In: Agnew, J. A., Duncan, J. S. (eds.): *The Wiley-Blackwell companion to human geography*. Wiley-Blackwell, Chichester, 161–175.
- PAASI, A. (2011b): The region, identity, and power. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 14, 9–16.
- PAASI, A., METZGER, J. (2017): Foregrounding the region. *Regional Studies*, 51, 1, 19–30.
- PRED, A. (1984): Place as historically contingent process: Structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, 2, 279–297.
- RAAGMAA, G. (2002): Regional identity in regional development and planning. *European Planning Studies*, 10, 1, 55–76.
- RELPH, E. (1976): *Place and placelessness*. Pion, London.
- RIUKULEHTO, S. (2015): Regional history between time and space. In: Riukulehto, S. (ed.): *Between time and space*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 1–21.
- ROSE, G. (2001): *Visual methodologies. An introduction to researching with visual materials*. SAGE Publications, London.
- SAYER, A. (2006): Realism as a basis for knowing the world. In: Aitken, S., Valentine, G. (eds.): *Approaches to human geography*. SAGE Publications, London, s. 98–106.
- SEMIAN, M. (2010): *Regionální identita Českého ráje*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- SEMIAN, M. (2012): Název jako symbol regionu. *Historická geografie*, 38, 2, 335–352.
- SEMIAN, M. (2016): Region in its complexity. A discussion on constructivist approaches. *AUC Geographica*, 51, 2, 179–188.
- SIWEK, T. (2011): *Percepce geografického prostoru*. Česká geografická společnost, Praha.
- ŠERÝ, M. (2014): The identification of residents with their region and the continuity of socio-historical development. *Moravian Geographical Reports*, 22, 3, 53–64.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2012): Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of Jeseník area as a partial aspect of their regional identity (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 20, 2, 36–46.
- ŠTIKA, J. (1973): *Etnografický region Moravské Valašsko. Jeho vznik a vývoj*. Profil, Ostrava.
- TERLOUW, K. (2012): From thick to thin regional identities? *GeoJournal*, 77, 5, 707–721.
- TUAN, Y.-F. (1977): *Space and place. The perspective of experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- ÚJČ (2011): *Slovník spisovného jazyka českého, Ústav pro jazyk český*, <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (18. 7. 2018).
- ZIMMERBAUER, K. (2011): From image to identity: Building regions by place promotion. *European Planning Studies*, 19, 2, 243–260.
- ZIMMERBAUER, K., RIUKULEHTO, S., SUUTARI, T. (2017): Killing the regional Leviathan? Deinstitutionalization and stickiness of regions. *International journal of urban and regional research*, 41, 4, 1–18.

SUMMARY

Region as a social construct and the critical discussion of the Paasi's conceptualization of regional identity

The link between original concepts of region and border and the new concept of regional identity introduced within the institutionalization of regions theory is a major contribution of Anssi Paasi. Also, highly cited is Paasi's conceptualization of regional identity (Paasi 1986). Although Paasi is a leading representative of a new regional geography that has been heavily influenced by social constructionism, explicit references to regions as social constructs appear only in Paasi's later works. The question of the existence of region as a social fact is practically absent. An insufficient discussion of social constructivism, not only in Paasi's texts but also in the works of his followers, is reflected in that regional identity is thinly theorized. It is also problematic that Paasi does not always follow previously defined terms and established classifications when describing regional identity. That is why the precise use of Paasi's terms and classifications, even by other authors, cannot be expected – hampering the development of knowledge of the concepts of region and regional identity.

The identity of region and the regional consciousness (regional identity) of people are fundamental dimensions of regional identity. The latter dimension can be divided into identification with the region or the regional community. Thus, this identification refers to the regional identity of people associated with the sense of relationship (feeling) with the region or the regional community. Nevertheless, the regional consciousness of people is a mere “superstructure” of region, for people must first know about region in order to identify with it. Knowledge/consciousness is the basis of the identity of region and the condition of the existence of region as a social fact – as follows from the social constructionism theory (Berger, Luckmann 1999). Although the regional identity of people is not necessary for the existence of region, there is a two-way relationship between both dimensions of regional identity. The regional consciousness of people can influence the identity of region and thus its existence by contributing to the reproduction of region to the future.

Specifically, these are the subjective images of region through which the region as a social construct (social fact) exists. The subjective images of region can be identified with perceptual regions that persist in people's minds. In addition to these, the “objective” regions – homogeneous/formal and functional regions – represent the second dimension of the identity of region. All three mentioned types of region are social constructs, but in order for a region to exist it must be in human consciousness (of at least one person). Perceptual regions, based on knowledge-related perception, can therefore be said to be the most important of these types of region – perceptual regions are crucial for the existence of region as a social fact, and each region exists at least as a perceptual region. A person can identify with the region, i.e., the connection between the regional consciousness of people and the identity of region can be made only through perceptual regions, which is another important advantage of this type of region. Homogeneous, functional, and perceptual regions are not mere (fictional) social constructs. They are based on the real world (objective reality). However, in the case of homogeneous and functional regions, their designation as objective may be misleading, as this term has several meanings. For example, “objective” regions cannot be seen as naturally (objectively) existing – a distinction between ontological and epistemological objectivity needs to be made. Regions do not exist until they are constructed.

Fig. 1 Basic dimensions of regional identity. Source: own work based on Paasi (1986).

PODĚKOVÁNÍ

Autor článku děkuje anonymním recenzentům a také diskusní skupině kolem Pavla Doboše a Roberta Osmana.

ORCID

PETR MAREK

<https://orcid.org/0000-0002-9547-6903>